

Studying Environmental and Cultural Aspects of Second-Hand Books

Mahgol Kamrava

MSc. in Information Management, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. E-mail: mahgolkamrava@gmail.com

Mohsen Haji Zeinolabedini

*Corresponding author, Assistant Professor, Department of Information Science and Knowledge Studies, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. E-mail: m_zabedini@sbu.ac.ir

Amir Reza Asnafi

Associate Professor, Department of Information Science and Knowledge Studies, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. E-mail: a_asnafi@sbu.ac.ir

Abstract

Objective: Second-hand books refer to works that have been previously used by one or more individuals. These books hold a special significance in the book market due to their lower prices and the ability to access rare or out-of-print editions. Furthermore, second-hand books are recognized as a part of the sustainable consumption culture, which can help preserve natural resources and reduce excessive consumption. The aim of this study is to identify the role and significance of second-hand books in society and to analyze their cultural and environmental impacts, considering that the use of these books can also facilitate social interactions and universal access to reading resources.

Methodology: This study is applied in nature and adopts a qualitative approach. The needed data were collected through semi-structured interviews with two groups: environmental experts and professionals active in publishing and bookstores. Participants were selected using purposive sampling based on their relevant experience and knowledge. Data analysis was conducted using MAXQDA software and the thematic analysis method, with coding steps including open coding, extraction, and review of main and sub-themes. The findings were also visualized as conceptual maps using Visio 2020. The credibility and trustworthiness of the data were ensured through participant review, constant comparison, and verification by other researchers.

Findings: The findings indicate that the use of second-hand books has tangible environmental and cultural impacts. In the environmental dimension, reductions in natural resource consumption and paper production, improvements in recycling and reuse, and the complementary role of electronic books were highlighted. In the cultural dimension, the use of second-hand books facilitates cultural infrastructure, strengthens mutual trust in the exchange cycle, and emphasizes the importance of copyright. These results, derived from qualitative data

analysis and the extraction of main and sub-themes, suggest that second-hand books, in addition to economic savings, can serve as a catalyst for cultural and environmental development.

Conclusion: The research results indicate that second-hand books play an important role in preserving and transmitting cultural heritage. They are regarded as valuable resources for accessing knowledge and classic works and can effectively reduce educational and cultural costs. Additionally, the use of second-hand books contributes to reducing paper production and natural resource consumption, which has positive environmental impacts. Moreover, by promoting the culture of sustainable consumption and reuse, these books can serve as effective tools in advancing green information literacy and raising awareness about the importance of conserving natural resources.

Keywords: second-hand books, culture of sustainable consumption, cultural aspects, environmental aspects, social aspects, book market, promoting a reading culture

Article type: Research

How to cite:

Kamrava, M., Haji Zeinolabedini, M., & Asnafi, A. R. (2025). Studying Environmental and Cultural Aspects of Second-Hand Books. *Library and Information Sciences*, 28(3), 91-115.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 25/03/2025

Received in revised form: 15/05/2025

Accepted: 27/05/2025

Available online: 28/02/2026

Publisher: Central Library of Astan Quds Razavi
Library and Information Sciences, 2025, Vol. 28, No.3, pp. 91-115.

© The author(s)

شاپا چاپی: ۹۶۳۷-۱۶۸۰
شاپا الکترونیکی: ۲۶۷۶-۵۹۷۷

کتابداری و اطلاع رسانی

مطالعه جنبه‌های محیط زیستی و فرهنگی کتاب‌های دست دوم

مهگل کامروا

کارشناسی ارشد، مدیریت اطلاعات، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: mahgolkamrava@gmail.com

محسن حاجی زین‌العابدینی

*نویسنده مسئول، استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: m_zabedini@sbu.ac.ir

امیررضا اصنافی

دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: a_asnafi@sbu.ac.ir

چکیده

مقدمه: کتاب‌های دست دوم به آثاری اطلاق می‌شوند که پیش‌تر توسط یک یا چند فرد استفاده شده‌اند. این کتاب‌ها به دلیل قیمت پایین‌تر و امکان دسترسی به نسخه‌های نایاب یا خارج از چاپ، اهمیت ویژه‌ای در بازار کتاب دارند. علاوه بر این، کتاب‌های دست دوم به عنوان بخشی از فرهنگ مصرف پایدار شناخته می‌شوند که می‌توانند به حفظ منابع طبیعی و کاهش مصرف بی‌رویه کمک کنند.

هدف: هدف از این پژوهش شناسایی نقش و اهمیت کتاب‌های دست دوم در جامعه و تحلیل تأثیرات فرهنگی و محیط زیستی آن‌هاست؛ با توجه به این که استفاده از این کتاب‌ها می‌تواند تعاملات اجتماعی و دسترسی همگانی به منابع مطالعه را نیز تسهیل کند.

روش پژوهش: این مطالعه از نوع کاربردی و با رویکرد کیفی انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با دو گروه شامل متخصصان محیط زیست و فعالان حوزه نشر و کتاب‌فروشی‌ها جمع‌آوری گردید که انتخاب آن‌ها با نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس تجربه و آگاهی مرتبط صورت گرفت. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDA و روش تحلیل مضمون استفاده شد و مراحل کدگذاری شامل: کدگذاری باز، استخراج و بازبینی مضامین اصلی و فرعی بود. همچنین، نتایج با Visio 2020 به نقشه‌های مفهومی تبدیل شدند. اعتبار و قابلیت اعتماد داده‌ها با بازبینی مشارکت‌کنندگان، مقایسه مستمر داده‌ها و بازبینی توسط پژوهشگران دیگر تضمین شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهند که استفاده از کتاب‌های دست دوم اثرات ملموس محیط زیستی و فرهنگی دارد. در بعد محیط زیستی، کاهش مصرف منابع طبیعی و تولید کاغذ، بهبود بازیافت و بازاستفاده و نقش مکمل کتاب‌های الکترونیکی برجسته شد. در بعد فرهنگی، استفاده از کتاب‌های دست دوم، بسترسازی فرهنگی، تقویت اعتماد متقابل در چرخه مبادله و برجسته‌کردن اهمیت حق مؤلف را تسهیل می‌کند. این نتایج از تحلیل کیفی داده‌ها و استخراج مضامین اصلی و فرعی حاصل شده است و نشان می‌دهد که کتاب‌های دست دوم علاوه بر صرفه‌جویی اقتصادی، می‌توانند محرکی برای توسعه فرهنگی و محیط زیستی باشند.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که کتاب‌های دست دوم نقش مهمی در حفظ و انتقال میراث فرهنگی ایفا می‌کنند. آن‌ها به عنوان منابعی ارزشمند برای دسترسی به دانش و آثار کلاسیک تلقی می‌شوند و می‌توانند در کاهش هزینه‌های آموزشی و فرهنگی مؤثر باشند. همچنین، استفاده از کتاب‌های دست دوم به کاهش تولید کاغذ و مصرف منابع طبیعی کمک کرده و تأثیرات مثبتی بر محیط زیست دارد. علاوه بر این، این کتاب‌ها با ترویج فرهنگ مصرف پایدار و بازاستفاده، می‌توانند به عنوان ابزارهایی مؤثر در ترویج سواد اطلاعاتی سبز و آگاهی‌رسانی درباره اهمیت حفاظت از منابع طبیعی عمل کنند.

کلیدواژه‌ها: کتاب دست دوم، فرهنگ مصرف پایدار، جنبه‌های فرهنگی، جنبه‌های محیط زیستی، جنبه‌های اجتماعی، بازار کتاب، ترویج فرهنگ مطالعه

نوع مقاله: پژوهشی

استناد:

کامروا، مهگل؛ حاجی زین‌العابدینی، محسن؛ اصنافی، امیررضا (۱۴۰۴). مطالعه جنبه‌های محیط زیستی و فرهنگی کتاب‌های دست دوم. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲۸(۳)، ۹۱-۱۱۵.

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۵ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۰۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۰۹

ناشر: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی

کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۴۰۴، دوره ۲۸، شماره ۳، شماره پیاپی ۱۱۱، صص. ۹۱-۱۱۵.

© نویسندگان

مقدمه

با افزایش قیمت کتاب، تمایل و توانایی افراد برای خرید کتاب‌های نو کاهش یافته است که در این شرایط افراد به بازارهای دست دوم یا کتابخانه‌ها روی می‌آورند. کتاب‌فروشی‌های دست دوم می‌توانند به ترویج فرهنگ مطالعه و تقویت فعالیت‌های فرهنگی در جامعه کمک کنند (اولیوریا، ویلاکسو و کاوالکانتته^۱، ۲۰۲۵). با توجه به واژه‌نامه آنلاین کتابخانه و علم اطلاعات^۲، کتاب دست دوم، کتابی است که حداقل یک صاحب قبلی داشته باشد. وضعیت جلد و برگه‌ها نشان‌دهنده میزان استفاده از یک جلد است. گاهی اوقات کتاب‌های استفاده شده، به ویژه نسخه‌های چاپ اول، کمیاب و ارزشمند هستند. عناوین چاپ‌نشده از ناشر ممکن است از طریق بازار کتاب دست دوم در دسترس باشند (ریتز^۳، ۲۰۱۴)؛ اما کیفیت محتوایی آن‌ها تفاوتی با کتاب‌های نو ندارد، مگر آن که در نسخه‌های بعدی اعمال سانسور صورت گرفته باشد. در فرهنگ فارسی عمید، سانسور به تفتیش و مراقبت از طرف دولت در فیلم‌ها، نمایشنامه‌ها، مطالب روزنامه‌ها و مطبوعات و حذف برخی مطالب به صلاحدید آن‌ها پیش از انتشار تعریف شده است.

تاریخچه کتاب‌های دست دوم در ایران به دوران پیش از گسترش بازار کتاب نو بازمی‌گردد. نخستین نشانه‌های فعالیت رسمی در این حوزه در خیابان ناصرخسرو تهران مشاهده شد و به تدریج این فعالیت‌ها به خیابان بهارستان و سپس به جلوی دانشگاه تهران و خیابان انقلاب گسترش یافت. در گذشته، کتاب به عنوان کالایی فرهنگی و حامل دانش، جایگاهی ویژه در زندگی مردم داشت و انتقال آن از نسلی به نسل دیگر، ابزاری برای حفظ و تداوم فرهنگ و آگاهی به شمار می‌رفت. بسیاری از کتاب‌های دست دوم، یادداشت‌ها و حاشیه‌نویسی‌هایی از صاحبان پیشین خود دارند که آن‌ها را به بخشی از میراث فرهنگی مکتوب تبدیل می‌کند.

در دوران معاصر نیز، کتاب‌های دست دوم نقش مهمی در حفظ و ترویج فرهنگ مطالعه و دانش ایفا می‌کنند. این کتاب‌ها اغلب شامل نسخه‌هایی از آثار نایب، چاپ‌نشده یا سانسور شده هستند که در بازار کتاب نو در دسترس نیستند. از این رو، کتاب‌های دست دوم نه تنها کارکرد اقتصادی، بلکه ارزش فرهنگی و تاریخی دارند و موجب پویایی و تنوع در جریان انتقال دانش می‌شوند.

از نظر محتوایی، کتاب‌های دست دوم را می‌توان به چند گروه اصلی تقسیم کرد:

۱. کتاب‌های درسی: که اغلب میان دانشجویان و دانش‌آموزان مبادله می‌شوند و در کاهش هزینه‌های

آموزشی نقش دارند.

1. Oliveira, Vlaxio & Cavalcante
2. Online Dictionary for Library and Information Science
3. Reitz

۲. کتاب‌های غیردرسی: شامل رمان‌ها، مجموعه‌های شعر، آثار علمی و تاریخی که معمولاً در معرض سانسور و محدودیت‌های چاپ قرار دارند.

۳. کتاب‌های کودک: به دلیل استهلاک بالا کمتر در بازار دست دوم یافت می‌شوند.

۴. کتاب‌های نایاب و کمیاب: که به علت تیراژ پایین یا توقف چاپ، ارزش فرهنگی و اقتصادی بالایی دارند.

۵. کتاب‌های ممنوعه: که به دلایل سیاسی یا فرهنگی مجوز چاپ ندارند و تنها از طریق بازارهای دست دوم در دسترس قرار می‌گیرند.

در میان خریداران کتاب‌های دست دوم نیز می‌توان دو گروه اصلی را شناسایی کرد:

۱. کلکسیونرها که بیشتر به جنبه‌ی فیزیکی، قدمت و کمیابی کتاب توجه دارند و برای به دست آوردن نسخه‌های خاص هزینه‌های بالایی پرداخت می‌کنند.

۲. علاقه‌مندان به محتوای کتاب که کتاب‌های مورد نیاز خود را با قیمت مناسب‌تر از بازار دست دوم تهیه می‌کنند و بیش از هر چیز به محتوای اثر اهمیت می‌دهند.

بنابراین، بازار کتاب‌های دست دوم در ایران نه تنها از جنبه‌ی اقتصادی، بلکه از منظر فرهنگی و تاریخی و پایداری نیز قابل توجه است و بستری برای حفظ و انتقال دانش، اندیشه و آثار مکتوب به نسل‌های آینده فراهم می‌سازد. در این زمینه پیسون، فیتون و ایرس^۱ (۲۰۲۲) در مقاله خود به این نکته اشاره می‌کنند که بررسی فرهنگ‌های دست دوم، به ویژه کتاب‌های دست دوم، می‌تواند دیدگاه‌های ارزشمندی درباره پایداری و ارتباطات فرهنگی ارائه دهد.

از وظایف کتابخانه‌ها می‌توان به آموزش سواد اطلاعاتی سبز اشاره کرد که به معنای تفکر در مورد منابع و اقداماتی است که با توجه به محیط زیست و حمایت و حفاظت از آن انجام می‌دهیم که گامی است در جهت توسعه پایدار که در این دوره با توجه به افزایش قیمت‌ها و توجه به محیط زیست و اهمیت نگهداشت آن برای نسل‌های آینده مورد توجه دولت‌ها قرار گرفته است (نریمانی، ۱۳۹۶). کتاب‌های دست دوم با قیمت کمتر و تنوع بیشتر می‌توانند جایگزینی برای کتاب‌های نو باشند؛ همچنین، استفاده مجدد باعث کاهش مصرف کاغذ، نیاز کمتر به واردات کاغذ و خروج ارز از کشور، آلودگی کمتر آب و هوا و در نتیجه حفاظت از محیط زیست و صرفه‌جویی در هزینه‌ها می‌شود. پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهند که بازیافت هر تن کاغذ می‌تواند از قطع ۱۷ اصله درخت جلوگیری کند (مشکور، ۱۳۹۹). استفاده از کاغذ بازیافتی باعث کاهش مصرف آب، مصرف انرژی و کاهش ورود فاضلاب به محیط زیست می‌شود؛ از سویی دیگر، بازیافت کاغذ و تولید کتاب با

کاغذهای بازیافتی خود می‌تواند باعث مصرف آب، مصرف انرژی و ورود مواد شیمیایی به محیط زیست و گرم شدن زمین شود.

تولید و استفاده از کاغذ باعث افزایش قطع درختان، آلوده شدن آب‌ها و هوا می‌شود؛ همچنین، هزینه‌های زیادی را به افراد و سازمان‌ها تحمیل می‌کند. در بستر نشر کتاب، توسعه پایدار می‌تواند به معنای ایجاد تعادلی میان تولید اقتصادی، مسئولیت اجتماعی و حفاظت از محیط زیست باشد. این شامل استفاده بهینه از منابع، توجه به حقوق و رفاه کارکنان و نویسندگان، و تلاش برای کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی است. به این ترتیب، ناشران می‌توانند به شیوه‌ای پایدارتر به فعالیت خود ادامه دهند و نقش مثبتی در جامعه ایفا کنند. در توضیح کتابخانه سبز می‌توان به مقاله کوریان‌اوقلو و بوستانی^۱ (۲۰۱۴) اشاره کرد؛ کتابخانه سبز یک مفهوم چندوجهی با اجزای متعددی است، مانند: ساختمان‌های سبز، عملیات و شیوه‌های سبز، برنامه‌ها و خدمات سبز، سیستم‌های اطلاعات سبز و مجموعه‌های سبز؛ می‌توان نتیجه گرفت که کتابخانه سبز تنها به ساختمان و محیط فیزیکی محدود نمی‌شود بلکه تمامی اجزاء، منابع و خدمات آن باید در راستای سبز شدن قرار گیرد تا به هدف اصلی یعنی حفاظت از محیط زیست که دغدغه اصلی دنیای امروز است، برسد.

با وجود اهمیت روزافزون موضوع کتاب‌های دست دوم در زمینه‌های زیست‌محیطی، اقتصادی و فرهنگی، تاکنون در ایران پژوهش جامعی که به بررسی چندوجهی این پدیده بپردازد، انجام نشده است. بیشتر مطالعات خارجی متمرکز بر جنبه‌های اقتصادی بازار کتاب‌های دست دوم بوده‌اند و به ابعاد فرهنگی و زیست‌محیطی آن توجه چندانی نشده است. در حالی که در شرایط کنونی کشور، افزایش قیمت کاغذ و کتاب، فشارهای اقتصادی بر خانواده‌ها و ضرورت حفظ منابع طبیعی، لزوم پرداختن به این موضوع را بیش از پیش آشکار می‌سازد. از سوی دیگر، کتاب‌های دست دوم می‌توانند به عنوان ابزاری مؤثر برای ترویج فرهنگ مطالعه، ارتقای سواد اطلاعاتی سبز و تحقق اهداف توسعه پایدار در جامعه ایفای نقش کنند. بنابراین، انجام این پژوهش ضرورتی دوگانه دارد: از یک سو کمک به کاهش اثرات زیست‌محیطی ناشی از تولید کتاب‌های نو و از سوی دیگر، تقویت ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مرتبط با مصرف آگاهانه و پایدار منابع اطلاعاتی.

به منظور تحقق اهداف این پژوهش پرسش‌های زیر مطرح می‌شود:

۱. وضعیت محیط زیستی استفاده از کتاب‌های دست دوم شامل چه مواردی است؟
۲. وضعیت فرهنگی استفاده از کتاب‌های دست دوم شامل چه مواردی است؟

پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش در زمینه جنبه‌های زیست‌محیطی و فرهنگی کتاب‌های دست دوم به وضوح نشان‌دهنده اهمیت موضوعات مرتبط با بازیافت کاغذ، کتابخانه‌های سبز و سواد اطلاعاتی زیست‌محیطی است. قهرمانی و دیگران (۱۳۹۳) در مقاله خود که با روش تحلیل محتوا و مرور، انجام گرفته است به بررسی تأثیرات مثبت و منفی بازیافت کاغذ پرداخته و اشاره کرده‌اند که بازیافت کاغذ می‌تواند منجر به بهره‌وری بیشتر از منابع جنگلی و کاهش ضایعات شود، هرچند اثرات منفی همچون افزایش مصرف سوخت‌های فسیلی و آلودگی هوا نیز وجود دارد. مشکور (۱۳۹۹) در پژوهش خود که با روش مروری انجام شد به تأثیرات مثبت بازیافت بر کاهش هزینه‌ها و جلوگیری از انتشار گازهای گلخانه‌ای اشاره کرده و بر اهمیت استفاده از کاغذ بازیافتی در کاهش مصرف انرژی تأکید دارد. در همین راستا، ثمریها (۱۴۰۱) در مقاله خود که از طریق مشاهدات میدانی به دست آمده، نشان داده که بازیافت کاغذ و مقوا می‌تواند به میزان قابل توجهی در صرفه‌جویی منابع آب و انرژی مؤثر باشد. گاوریلسکو^۱ (۲۰۰۸) نیز در یک مرور نظامند به این موضوع پرداخته که ضایعات کاغذ بازیافتی می‌تواند به عنوان یک منبع انرژی استفاده شود که نشان از پتانسیل بالای بازیافت در بهبود چرخه زیست‌محیطی دارد.

در بحث سواد اطلاعاتی زیست‌محیطی، نریمانی (۱۳۹۶) نیز در یک مرور مفهومی، سواد اطلاعاتی سبز را معرفی کرده که بر مهارت‌های شناخت منابع اطلاعاتی معتبر، دسترسی به اطلاعات و تفکر انتقادی تأکید دارد. کتابخانه‌ها می‌توانند با ترویج این سواد به بهبود آگاهی زیست‌محیطی در جامعه کمک کنند. در خصوص نقش کتابخانه‌های سبز در تحقق توسعه پایدار، خلیلی باهر و ملکی ضیابری (۱۳۹۷) در یک پژوهش که با روش مرور مفهومی انجام داده‌اند، بیان می‌کنند که مدیریت بهینه منابع طبیعی، کاهش مصرف انرژی و مدیریت پسماندها از جمله اقدامات مؤثر کتابخانه‌ها در این زمینه است. حجتی (۱۴۰۰) نیز در پژوهشی مروری، به نتایج مثبت کتابخانه‌های سبز مانند: افزایش آگاهی عمومی، ترویج تفکر سبز و کاهش آلودگی هوا پرداخته است. این مطالعات به وضوح اهمیت کتابخانه‌های سبز را در توسعه پایدار و حفظ محیط زیست نشان می‌دهند.

زنگنه (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای کمی، بر کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه به نقش کتابخانه‌ها در ترویج فعالیت‌های زیست‌محیطی و استفاده از معماری پایدار اشاره کرده است. رضائی‌منش (۱۴۰۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به ارزیابی میزان استفاده کتابخانه‌های دانشگاهی از منابع محلی و مواد بازیافتی پرداخته و نشان می‌دهد که اکثر کتابخانه‌ها در زمینه برگزاری نشست‌ها و کارگاه‌های زیست‌محیطی عملکرد ضعیفی

دارند. در سطح بین‌المللی، پژوهش‌های فدوروسکی و مالگرزاتا^۱ (۲۰۲۰، ۲۰۲۳) در مقاله‌ای با یک رویکرد کیفی ترکیبی به نقش مهم کتابخانه‌ها در آموزش زیست‌محیطی و موانع توسعه کتابخانه‌های سبز پرداخته‌اند.

از سوی دیگر، توماس^۱ (۲۰۱۱) در یک مطالعه نظری بازار کالای دست دوم به همراه یک مطالعه موردی در کتاب‌های دست دوم، استفاده مجدد از کتاب‌ها را به عنوان راهکاری مؤثرتر از بازیافت برای کاهش مصرف انرژی مطرح کرده است. این پژوهش نشان می‌دهد که کاهش هزینه‌های مبادله در بازار کتاب‌های دست دوم می‌تواند علاوه بر صرفه‌جویی انرژی، باعث تحریک فروش کتاب‌های جدید نیز شود. خان و کوماری^۲ (۲۰۱۶) در مقاله خود که با روش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر شواهد ثانویه انجام شد، به کاهش انتشار کربن با استفاده از کاغذ کمتر در کتابخانه‌ها اشاره کرده‌اند. همچنین، کروز^۳ (۲۰۱۱) نیز در یک مطالعه کاربردی، تغییرات در عملیات چاپ و استفاده از نسخه‌های الکترونیکی را به عنوان راهکاری برای کاهش تأثیرات زیست‌محیطی کتابخانه‌ها معرفی کرده است.

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که مطالعات متعددی به جنبه‌های محیط زیستی، فرهنگی و آموزشی مرتبط با کتاب‌ها و کتابخانه‌ها پرداخته‌اند، از جمله: بازیافت کاغذ، توسعه کتابخانه‌های سبز و ارتقای سواد اطلاعاتی زیست‌محیطی. پژوهش‌های داخلی و بین‌المللی (مانند: قهرمانی و دیگران، ۱۳۹۳؛ فدوروسکی و مالگرزاتا، ۲۰۲۰ و ۲۰۲۳؛ خان و کوماری، ۲۰۱۶) بر اهمیت کاهش اثرات زیست‌محیطی فعالیت‌های انسانی و استفاده مؤثر از منابع تأکید دارند. همچنین، برخی مطالعات نظری و کاربردی (توماس، ۲۰۱۱؛ کروز، ۲۰۱۱) نشان داده‌اند که استفاده مجدد از کتاب‌ها و بازار کتاب‌های دست دوم می‌تواند به صرفه‌جویی انرژی و ترویج فرهنگ پایدار کمک کند.

با این حال، پژوهش‌های موجود عمدتاً بر جنبه‌های اقتصادی و زیست‌محیطی کتاب‌های دست دوم متمرکز بوده و بررسی جامع تأثیرات فرهنگی این کتاب‌ها در جامعه ایرانی تاکنون مغفول مانده است. پژوهش حاضر با تمرکز بر تحلیل همزمان جنبه‌های زیست‌محیطی و فرهنگی کتاب‌های دست دوم، شکاف موجود در پیشینه را پر می‌کند، چرا که تاکنون در ایران پژوهشی روی کتاب‌های دست دوم انجام نشده است و موقعیت منحصر به فرد خود را به عنوان نخستین مطالعه ترکیبی در این حوزه در ایران تثبیت می‌نماید. بدین ترتیب، یافته‌های این پژوهش می‌توانند هم به توسعه دانش علمی در زمینه مصرف پایدار کتاب‌ها و فرهنگ مطالعه و هم به سیاست‌گذاری‌های مرتبط با کتابخانه‌ها و نشر کمک کنند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، با رویکرد کیفی انجام شده است. هدف از به کارگیری این رویکرد، دستیابی به درک عمیق و چندبعدی از جنبه‌های زیست‌محیطی و فرهنگی کتاب‌های دست دوم

1. Thomas
2. Khan & kumari
3. Kruse

و بررسی نقش آن‌ها در ارتقای آگاهی‌های اجتماعی و زیست‌محیطی جامعه است. داده‌های پژوهش از دو گروه اصلی مشارکت‌کنندگان به دست آمده است: گروه نخست شامل هفت نفر از متخصصان حوزه محیط زیست و گروه دوم شامل افرادی فعال در صنعت نشر، کتاب‌فروشی‌ها و مراکز تبادل کتاب. انتخاب مشارکت‌کنندگان با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس معیار داشتن تجربه و آگاهی مرتبط با موضوع پژوهش انجام شد و گردآوری داده‌ها تا مرحله اشباع نظری ادامه یافت. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود که در بازه زمانی خرداد تا شهریور ۱۴۰۳ انجام شد. هر مصاحبه به طور میانگین بین ۴۵ تا ۶۰ دقیقه طول کشید و پس از کسب رضایت مشارکت‌کنندگان، تمامی گفت‌وگوها ضبط و به صورت کامل پیاده‌سازی گردید. در کنار مصاحبه‌ها، از منابع کتابخانه‌ای نیز برای تکمیل داده‌ها استفاده شد.

داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA 2020 و بر اساس روش تحلیل مضمون تحلیل شدند. در این فرآیند، داده‌ها طی چند مرحله شامل آشنایی اولیه با متن مصاحبه‌ها، کدگذاری باز، استخراج مضامین اولیه، ادغام و بازبینی مضامین و در نهایت شناسایی مضامین اصلی و فرعی مورد بررسی قرار گرفتند. روابط میان مضامین و ساختار مفهومی حاصل نیز با استفاده از نرم‌افزار Visio 2020 به صورت نقشه مفهومی ترسیم شد. برای اطمینان از اعتبار و قابلیت اعتماد داده‌ها، از روش‌های متعددی همچون بازبینی مشارکت‌کنندگان، مقایسه مستمر داده‌ها و ثبت یادداشت‌های تحلیلی استفاده گردید و یافته‌ها توسط دو پژوهشگر دیگر نیز بازبینی و تأیید شد تا از تأییدپذیری و دقت تحلیل اطمینان حاصل شود.

جدول ۱. چارچوب کدگذاری برای ابعاد فرهنگی و محیطی

فرآوانی کل	کدهای فرعی	تم اصلی
۵۷	تولید زباله، تولید کاغذ، صنعت چاپ، کاغذ سنگی، کتاب‌های الکترونیکی، ضایعات و خمیر، پایداری، بازاستفاده، بازیافت، منابع طبیعی، حفاظت از محیط زیست	محیط زیستی
۱۱۷	حق مؤلف، کتاب زخمی، کتاب‌های تخصصی، بسترسازی، اختصاص مراکز و سامانه‌ها، کتاب‌های ممنوعه، چاپ غیرقانونی، دلال، سانسور، نظارت، فرهنگ‌سازی، اهدا، توسعه فرهنگی، تشویق، دغدغه فرهنگی، آموزش، تبلیغات، شبکه‌های اجتماعی، تولید محتوا	فرهنگی

پس از تکمیل مراحل کدگذاری و شکل‌گیری چارچوب نهایی مضامین، تحلیل داده‌ها وارد مرحله تبیین و ترسیم یافته‌ها شد. بر مبنای مضامین اصلی شناسایی‌شده در فرآیند تحلیل مضمون، دو بعد محیط زیستی و فرهنگی به عنوان محورهای کلیدی استخراج شدند. در بخش پیش‌رو، ضمن ارائه نمونه‌هایی از قطعات کدگذاری‌شده منتخب، مضامین اصلی و کدهای فرعی مربوط به هر بعد توضیح و تفسیر می‌شوند تا تصویری روشن از نحوه استنتاج نتایج بر اساس داده‌های واقعی فراهم شود.

استفاده از قابلیت‌های پیشرفته MAXQDA شامل کدگذاری، سازمان‌دهی کدها و تحلیل شبکه‌ای، امکان ردیابی هر قطعه داده تا مرحله استخراج مضامین نهایی را فراهم ساخت و بدین ترتیب اطمینان حاصل شد که یافته‌ها مبتنی بر شواهد مستند و قابل تأیید باشند. برای شفاف‌سازی فرآیند تحلیل، جدول‌های استخراج کدهای اولیه، زیرمقوله‌ها و مضامین نهایی در بخش یافته‌ها ارائه شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های حاصل از تحلیل مضمون نشان داد که نگرش مشارکت‌کنندگان درباره کتاب‌های دست دوم عمدتاً در دو محور فرهنگی و محیط

زیستی قابل تبیین است. این دو بعد دربرگیرنده مجموعه‌ای از کدهای فرعی بودند که هر یک بخشی از تجربیات، برداشت‌ها و انگیزه‌های مشارکت‌کنندگان را منعکس می‌کرد. در ادامه، یافته‌ها بر اساس این دو بعد ارائه شده و برای هر بعد، نمونه‌هایی از قطعات کدگذاری شده و تفسیرهای مرتبط ارائه می‌شود.

۱. بعد محیط زیستی

یافته‌های مرتبط با بعد محیط زیستی نشان داد که مشارکت‌کنندگان به اثرات مثبت کتاب‌های دست دوم در کاهش مصرف منابع، جلوگیری از هدررفت کاغذ و کاهش تولید زباله توجه ویژه داشتند. نمونه‌های زیر بخشی از قطعات کدگذاری شده در این زمینه است:

نمونه ۱ — کد: تولید زباله

«کتاب‌های چاپی وقتی دور ریخته می‌شن، بخش زیادی از زباله‌های خشک رو تشکیل می‌دن»

نمونه ۲ — کد: حفاظت از محیط زیست

«کتاب دست دوم باعث می‌شه منابع طبیعی کمتر مصرف بشه و درخت‌های بیشتری حفظ بشن»

نمونه ۳ — کد: بازاستفاده / بازیافت

«بازیافت کاغذ همیشه مطرحه، اما استفاده دوباره از کتاب‌ها به مراتب اثر زیست‌محیطی بهتری داره»

۲. بعد فرهنگی

یافته‌های فرهنگی بیانگر نقش کتاب‌های دست دوم در توسعه عدالت فرهنگی، تداوم چرخه انتقال دانش، حفظ ارزش‌های فرهنگی و گسترش عادت مطالعه است. قطعات زیر نمونه‌هایی از کدگذاری‌های مرتبط با این بعد هستند:

نمونه ۱ — کد: فرهنگ‌سازی

«خیلی‌ها اصلاً اطلاع ندارن که خرید کتاب دست دوم می‌تونه چرخه فرهنگ مطالعه رو تقویت کنه»

نمونه ۲ — کد: کتاب زخمی / ارزش تاریخی

«بعضی کتاب‌ها کهنه‌ن، ولی برای اهلش ارزش فرهنگی دارن و نباید دور ریخته بشن»

نمونه ۳ — کد: توسعه فرهنگی

«کتاب دست دوم به آدم‌هایی که توان مالی کمتری دارن کمک می‌کنه وارد چرخه مطالعه بشن، این

خودش توسعه فرهنگی»

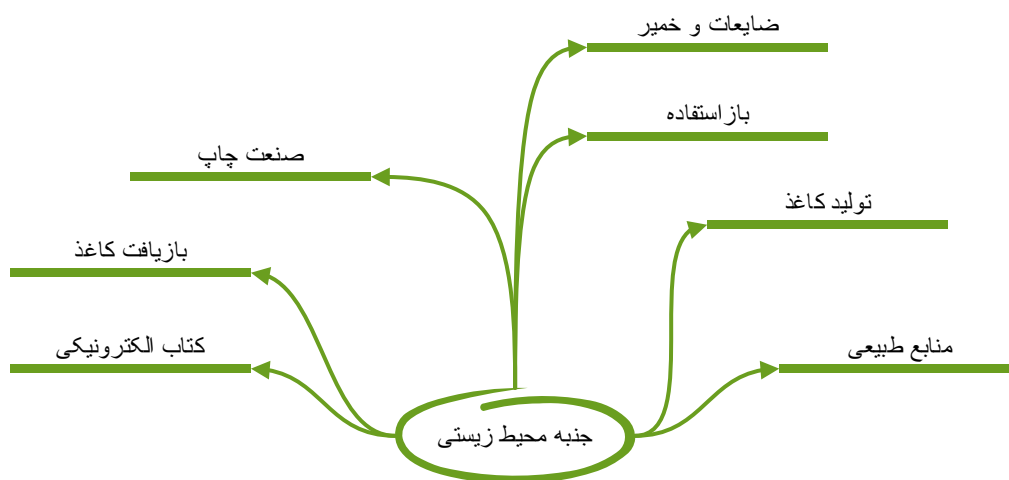
تمام داده‌ها و نمونه‌های ارائه‌شده در این بخش مستقیماً از مصاحبه‌های پژوهش استخراج شده‌اند. پس از پیاده‌سازی کامل داده‌ها، تحلیل مضمون با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام شد و کدهای اولیه، کدهای فرعی و مضامین اصلی از دل داده‌ها به صورت نظام‌مند شناسایی گردید. نمودارهای این بخش نیز بر اساس همین کدهای استخراج‌شده تهیه و با نرم‌افزار Visio ترسیم شده‌اند. بنابراین، کلیه یافته‌ها مستند و قابل ردیابی به داده‌های اولیه پژوهش هستند.

پاسخ به پرسش اول: وضعیت محیط زیستی استفاده از کتاب‌های دست دوم شامل چه مواردی

است؟

برای پاسخ به این پرسش، ابتدا تمامی کدهای مرتبط با بعد محیط زیستی از میان داده‌های تحلیل‌شده استخراج و در قالب یک ساختار مفهومی سازمان‌دهی شد. این ساختار نشان می‌دهد که ادراک مشارکت‌کنندگان از وضعیت محیط زیستی کتاب‌های دست دوم در چند محور کلیدی از جمله مصرف منابع طبیعی، فرآیندهای تولید و چاپ، بازیافت، بازاستفاده و مدیریت ضایعات قابل تحلیل است. نمودار زیر، تجمیع این مضامین را به صورت بصری نمایش می‌دهد.

برای ارائه یک تصویر کلی از یافته‌های محیط زیستی، داده‌های گردآوری‌شده از مصاحبه‌ها با مشارکت‌کنندگان در قالب کدهای فرعی و مضامین اصلی طبقه‌بندی شده‌اند. جدول ۲ ساختار تحلیلی این بعد را نشان می‌دهد و ارتباط میان هر کد فرعی و مضمون اصلی محیط زیستی را به طور شفاف ارائه می‌کند. این جدول زمینه‌ای برای تحلیل دقیق‌تر زیرمباحثی مانند: منابع طبیعی، صنعت چاپ، تولید کاغذ و سایر محورهای مرتبط فراهم می‌آورد.

تصویر ۱. جنبه‌های محیط زیستی استفاده از کتاب دست دوم

منبع: داده‌های پژوهش حاضر، تحلیل شده با MAXQDA و ترسیم شده با Visio

جدول ۲ نمایانگر ابعاد محیط زیستی استفاده از کتاب‌های دست دوم است و منابع طبیعی، صنعت چاپ، تولید کاغذ، کتاب الکترونیکی، بازیافت کاغذ، بازاستفاده و ضایعات و خمیر را در بر می‌گیرد و زمینه را برای تحلیل دقیق‌تر و ارائه یافته‌های پژوهش فراهم می‌سازند.

جدول ۲. تجزیه و تحلیل داده‌ها در بعد محیط زیستی استفاده از کتاب‌های دست دوم^۱

مضمون نهایی	توضیح مختصر	کد/موضوع اصلی	زیربخش
کاهش آسیب به محیط زیست از طریق استفاده مجدد از کتاب	مصرف چوب برای تولید کاغذ و اهمیت حفاظت از درختان	مصرف منابع طبیعی	منابع طبیعی
تأثیر تولید کتاب بر آلودگی محیط زیست	پساب و فلزات سنگین (مثل سرب) و تأثیر آن بر محیط زیست	مصرف انرژی و مواد شیمیایی، آلاینده‌ها	صنعت چاپ
کاهش اثرات محیط زیستی با بازاستفاده	تولید کاغذ از چوب یا کاغذ بازیافتی و مصرف انرژی	انرژی و مواد اولیه	تولید کاغذ
کاهش مصرف کاغذ و منابع طبیعی	کاهش چاپ کتاب و مصرف کاغذ، معایب محیط زیستی کتاب‌های دیجیتال	جایگزینی دیجیتال	کتاب الکترونیکی
بازگرداندن منابع به چرخه مصرف	استفاده مجدد از کاغذ برای تولید محصولات دیگر، کاهش آسیب نسبت به قطع درخت	کاهش زباله و بازیافت	بازیافت کاغذ
افزایش بهره‌وری منابع و حفظ محیط زیست	سلسله‌مراتب مدیریت پسماند، اولویت بازاستفاده بر بازیافت و دورریز	استفاده چندباره از کتاب	بازاستفاده
کاهش نیاز به تولید کاغذ نو، توسعه پایدار	کتاب‌هایی که مصرف‌کننده ندارند و به خمیر تبدیل می‌شوند	کتاب‌های بدون مصرف	ضایعات و خمیر

۱. داده‌ها از تحلیل نرم‌افزار MAXQDA استخراج شده و جدول برای وضوح و خوانایی بازنویسی و خلاصه شده است.

۱-۱ منابع طبیعی

در ایران بیشترین منابع برای تولید کاغذ از چوب مازندران تأمین می‌شود. درختان موجودات زنده هستند که برای محیط زیست سود دارند و برای تولید کاغذ تبدیل به موجودات غیرزنده می‌شوند که سودی برای محیط زیست ندارند. درست است که تولید کتاب و قطع درختان به نفع محیط زیست نیست ولی به نفع فرهنگ است چون افراد آگاه به شیوه دیگری از منابع طبیعی و محیط زیست حفاظت می‌کنند ولی به دلیل کمبود منابع طبیعی و اهمیت حفاظت از آن‌ها باید آگاهی‌رسانی ایجاد کرد که کتابی که چندین بار مورد خوانش قرار می‌گیرد و به چرخه مصرف بازمی‌گردد و دوباره و دوباره از آن استفاده می‌شود تا درختان کمتری در فرایند تولید کاغذ قطع شوند. درختان علاوه بر زیبایی، خانه پرندگان و موجودات زنده هستند، از سیل و رانش زمین جلوگیری می‌کنند و به پاکسازی محیط زندگی ما کمک می‌کنند پس حفظ و حراست از آن‌ها بسیار مهم است.

۱-۲ صنعت چاپ

در تبیین اهمیت زیست‌محیطی کتاب‌های دست دوم، توجه به پیامدهای تولید کتاب‌های چاپی جدید ضروری است. میلر^۱ (۲۰۰۸) در بررسی خود از صنعت چاپ نشان می‌دهد که فرایند چاپ به طور ذاتی با تولید آلاینده‌های پراکنده و دشوار ردیابی همراه است؛ به ویژه انتشار ترکیبات مرتبط با لاک و جوهر که در بیشتر موارد، چاپخانه‌های کوچک امکان سرمایه‌گذاری برای بهبود آن را ندارند. این مسئله باعث تداوم آلودگی در چرخه تولید کتاب می‌شود. میلر تأکید می‌کند که کاهش ضخامت لایه جوهر و بهینه‌سازی مصرف آن، علاوه بر کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، حجم پسماند جوهری وارد شده به محل‌های دفن زباله را نیز کاهش می‌دهد و حتی فرایند بازیافت کاغذ را تسهیل می‌کند. با توجه به این یافته‌ها، استفاده از کتاب‌های دست دوم با کاهش نیاز به چاپ مجدد و مصرف جوهر و کاغذ، می‌تواند نقش مؤثری در کاهش ردپای زیست‌محیطی صنعت نشر ایفا کند.

صنعت چاپ در تولید کاغذ منابع زیادی را مصرف می‌کند علاوه بر قطع درختان، پساب تولید می‌شود و فلزات سنگین مثل سرب استفاده می‌کند. با توجه به مقاله یگانگی، شاهمرادی، و قدیمی (۱۳۹۴) فلز سرب بر محیط زیست، آب‌ها، خاک‌ها، هوا، گیاهان و سلامت انسان تأثیر منفی می‌گذارد. چند کارخانه تصمیم گرفتند که از سنگ برای تولید کاغذ استفاده کنند. در این فرایند سنگ پودر می‌شود و ذرات آن به یکدیگر چسبانده می‌شوند و کاغذی تولید می‌شود به عنوان کاغذ سنگی که سنگین‌تر از کاغذ معمولی است و به ظاهر برای محیط زیست سودمند است ولی به دلیل استفاده از مواد پلیمری در آن‌ها دیگر قابل بازیافت نیستند و جوهر

نمی‌تواند به خوبی بر روی آن‌ها قرار گیرد و اگر با کاغذهای معمولی ترکیب شوند فرایند بازیافت آن‌ها را نیز دچار مشکل می‌کنند.

۱-۳ تولید کاغذ

هرچه کاغذ بیشتری تولید شود چوب بیشتری مصرف می‌شود. فرایند تولید کاغذ هم انرژی مصرف می‌کند و هم باعث آلودگی محیط زیست می‌شود. فرایند تولید کاغذ یک پروسه است که ممکن است از مواد اولیه مثل چوب تولید شود و یا از کاغذهای بازیافتی تولید شود که در هر دو پروسه انرژی مصرف می‌شود. ستوده‌نیا و آگاموتو^۱ (۲۰۱۱) در مقاله خود، اثرات زیر را ناشی از تولید کاغذ می‌دانند: کاهش غیرزیستی، اسیدی شدن، اوتروفیکاسیون^۲، گرم شدن کره زمین، تخریب لایه اوزون، سمیت انسانی، سمیت زیست محیطی آب، سمیت زیست محیطی آب دریایی، سمیت زیست محیطی زمینی و اکسیداسیون فتوشیمیایی. در حال حاضر صنعت کاغذسازی به سمتی می‌رود که به جای گیاهان جنگلی از گیاهان غیرچوبی استفاده کنند. گیاهان غیرچوبی تجدیدپذیر هستند و استفاده از آن‌ها آسیب کمتری به محیط زیست وارد می‌کند.

برای تهیه کاغذ باید از منابع طبیعی مثل آب و چوب استفاده کرد و همچنین، از منابع شیمیایی برای انجام کارهایی روی کاغذ استفاده می‌شود پس بازاستفاده از کتاب می‌تواند مفید باشد.

۱-۴ کتاب الکترونیکی

پرسی که پیش می‌آید این است که آیا استفاده از کتاب‌های الکترونیکی به نفع محیط زیست است یا خیر؟ بهتر است کاغذ حذف شود و منابع به صورت الکترونیکی در اختیار مردم قرار گیرند. همان‌طور که کروز (۲۰۱۱) اشاره کرده است، استفاده از تبلت و نرم‌افزارهای کتاب‌خوان باعث می‌شود کمتر کتاب چاپ شود که این به نوبه خود مصرف کاغذ را کاهش می‌دهد و به محیط زیست کمک بیشتری می‌کند. هرچند استفاده از کتاب دیجیتال هم عواقبی دارد؛ از جمله: تعطیلی کارخانه‌ها و چاپخانه‌ها، تولید کاغذ به سلامت انسان و محیط زیست صدمه وارد می‌کند. الکترونیکی شدن تأثیر خوبی در کاهش مصرف کاغذ دارد، اما در برخی بخش‌ها مثل آموزش کودکان نمی‌توان از وسایل الکترونیکی استفاده کرد.

۱-۵ بازیافت کاغذ

استفاده از کتاب دست دوم می‌تواند به کاهش تولید زباله و بازیافت کمک کند. وقتی کاغذ را بازیافت می‌کنیم، دیگر کاغذی سفید و درخشان نداریم؛ کاغذهای بازیافتی برای تولید جعبه‌ها، شانه تخم‌مرغ و امثال

این‌ها استفاده می‌شود. فرایند تولید کاغذ ممکن است از مواد اولیه مثل چوب یا از کاغذهای بازیافتی باشد که در هر دو پروسه انرژی مصرف می‌شود. در تولید کاغذ از کاغذ بازیافتی، ابتدا کاغذ را شست‌وشو می‌دهند که در این فرایند فلزات سنگین از جوهر تولید می‌شود و باید تصفیه شود. این فرایند حرارت تولید می‌کند و انرژی مصرف می‌شود. مطابق با پژوهش قهرمانی و دیگران (۱۳۹۳) اگرچه بازیافت کاغذ هم انرژی مصرف می‌کند، آسیبی که به محیط زیست وارد می‌کند بسیار کمتر از قطع یک درخت است. فرایند بازیافت بسیار پرهزینه است و کاغذهای بازیافتی بیشتر برای بسته‌بندی استفاده می‌شوند تا تولید کتاب. برای این که کاغذ بازیافتی کیفیت مناسبی را برای تولید کتاب به دست آورد، باید در فرایند بازیافت اعمال بیشتری بر روی آن انجام شود که از نظر مالی به صرفه نیست. در بازیافت کاغذ، کاغذ و مقواهای دورریز جمع‌آوری و تحویل کارخانه‌ها می‌شوند. کاغذی که به صورت مداوم در حال بازیافت است، مقاومت کاغذ اولیه را ندارد و با هر بار بازیافت مقاومت الیاف کاغذ کاهش می‌یابد، ولی به دلیل کاهش آسیب وارده به محیط زیست، کارخانه‌ها بازیافت را انجام می‌دهند. آب مورد استفاده در فرایند بازیافت چون مدام در چرخه است، بوی بسیار نامطبوعی دارد.

۱-۶ بازاستفاده

یا باید استفاده بهینه داشته باشیم، یا بازاستفاده کنیم و یا اصلاً استفاده نکنیم. استفاده از کتاب‌های دست دوم در ذیل بازاستفاده از منابع قرار می‌گیرد که مصداق بارز بازاستفاده است. در سلسله‌مراتب مدیریت پسماند، بازاستفاده بالاترین اولویت را دارد. برای تهیه کاغذ باید از منابع طبیعی مثل آب و چوب و همچنین، از منابع شیمیایی برای فرآیندهای مختلف استفاده کرد. بنابراین، مطابق با یافته‌های توماس (۲۰۱۱) و کروز (۲۰۱۱) بازاستفاده از کتاب می‌تواند به کاهش مصرف این منابع و حفظ محیط زیست کمک شایانی کند.

۱-۷ ضایعات و خمیر

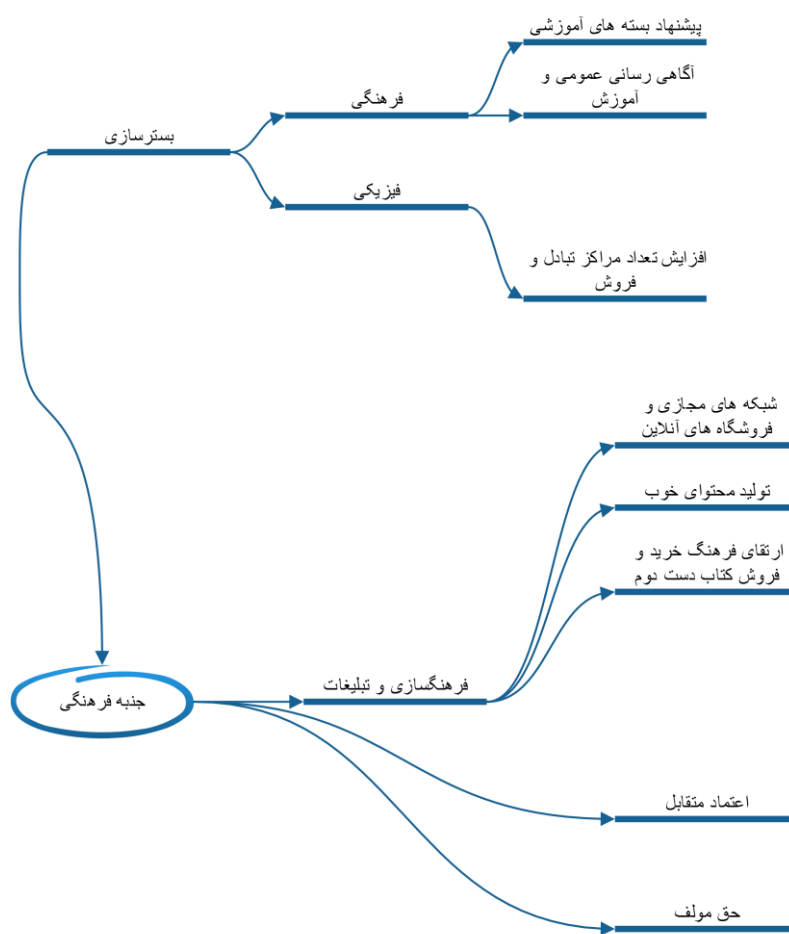
بعضی از کتاب‌ها نیازی به ترمیم ندارند و جزو ضایعات محسوب می‌شوند. این کتاب‌ها را نمکی‌ها می‌خرند و برای خمیر کردن می‌فروشند. بخش اعظم کتاب‌هایی که در بازار کتاب دست دوم وجود دارد، مصرف‌کننده‌ای ندارند و در نتیجه در چرخه می‌مانند و در نهایت خمیر می‌شوند.

کتاب‌های دست دوم به طور مستقیم با اصول توسعه پایدار در ارتباط هستند، زیرا مصرف مجدد آن‌ها باعث کاهش نیاز به تولید کاغذ نو، حفظ منابع طبیعی و کاهش آلودگی محیط زیست می‌شود. توسعه پایدار که بر مبنای حفظ منابع برای نسل‌های آینده استوار است، بر اهمیت به کارگیری روش‌هایی تأکید دارد که ضمن بهره‌برداری از منابع موجود، تأثیرات منفی بر محیط زیست را به حداقل می‌رساند.

پاسخ به پرسش دوم: وضعیت فرهنگی استفاده از کتاب‌های دست دوم شامل چه مواردی

است؟

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش که بر جنبه‌های فرهنگی استفاده از کتاب‌های دست دوم تمرکز دارد، تحلیل مضمون داده‌های کیفی در نرم‌افزار MAXQDA مجموعه‌ای از مقولات و زیرمقولات فرهنگی را آشکار می‌سازد. نمودار زیر ساختار کلی این مضامین را نشان می‌دهد و مبنای ارائه یافته‌های تحلیلی این بخش است.

تصویر ۲. جنبه‌های فرهنگی استفاده از کتاب دست دوم

منبع: داده‌های پژوهش حاضر، تحلیل شده با MAXQDA و ترسیم‌شده با Visio

برای تحلیل جنبه‌های فرهنگی استفاده از کتاب‌های دست دوم، داده‌های به دست آمده از پژوهش حاضر در MAXQDA کدگذاری و طبقه‌بندی شدند. بر اساس این داده‌ها، چهار محور اصلی شناسایی شد: (۱) بسترسازی فرهنگی و فیزیکی، (۲) فرهنگ‌سازی و تبلیغات، (۳) اعتماد متقابل و (۴) حق مؤلف. جدول زیر

خلاصه‌ای از این محورها، زیربخش‌ها، کدها، توضیحات و نمونه‌های داده‌ای مرتبط ارائه می‌دهد. این جدول نشان می‌دهد که چگونه عوامل فرهنگی، شبکه‌های ارتباطی و اطلاع‌رسانی و همچنین رعایت حقوق قانونی مؤلفان، می‌توانند در ترویج استفاده پایدار از کتاب‌های دست دوم مؤثر باشند.

جدول ۳ نمایانگر ابعاد فرهنگی استفاده از کتاب‌های دست دوم است و زیرساخت‌ها، تبلیغات، اعتماد متقابل و رعایت حقوق مؤلف را در بر می‌گیرد. هر یک از این محورها، نقش کلیدی در ترویج فرهنگ مطالعه پایدار و مصرف مسئولانه منابع ایفا می‌کنند و زمینه را برای تحلیل دقیق‌تر و ارائه یافته‌های پژوهش فراهم می‌سازد.

جدول ۳. تجزیه و تحلیل داده‌ها در بعد فرهنگی استفاده از کتاب‌های دست دوم^۱

زیربخش	کد/ موضوع اصلی	توضیح مختصر	مضمون نهایی
بسترسازی فرهنگی و فیزیکی	فرهنگ‌سازی و ایجاد بستر مناسب	فرهنگ‌سازی برای استفاده از کتاب‌های دست دوم و اصلاح نگرش جامعه به مصرف منابع	ترویج رفتارهای پایدار و ارتقای فرهنگ استفاده از منابع
	توسعه زیرساخت‌ها	ایجاد بسترهای فیزیکی و دیجیتال برای عرضه، مبادله و خرید و فروش کتاب‌های دست دوم	دسترسی آسان و تسهیل چرخه بازاستفاده کتاب‌ها
فرهنگ‌سازی و تبلیغات	دسترسی عادلانه	توسعه زیرساخت‌ها در مناطق کمتر برخوردار برای گسترش دسترسی	تضمین عدالت فرهنگی و دسترسی برابر به منابع
	تبلیغات و آگاهی عمومی	استفاده از تبلیغات برای ترویج مزایای اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی	ارتقای آگاهی و تغییر نگرش جامعه نسبت به کتاب‌های دست دوم
	شبکه‌های اجتماعی و کمپین دیجیتال	بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی برای ترویج فرهنگ استفاده از کتاب‌های دست دوم	گسترش سریع فرهنگ مطالعه و بازاستفاده از کتاب‌ها
اعتماد متقابل	بازارهای آنلاین	معرفی و ترویج بازارهای آنلاین برای خرید و فروش کتاب‌های دست دوم	سهولت دسترسی و تقویت بازار کتاب‌های دست دوم
	ایجاد اعتماد در خرید و فروش	شفافیت و نظارت مناسب بین خریدار و فروشنده	ایجاد اعتماد و پایداری در تعاملات خرید و فروش
حق مؤلف	توسعه شبکه‌های حرفه‌ای	گسترش ارتباطات حرفه‌ای و شبکه‌های اجتماعی مرتبط	تقویت شبکه‌های اجتماعی و حرفه‌ای مرتبط با کتاب و مطالعه
	احترام به حقوق مؤلفان	حفظ حقوق قانونی نویسندگان و ناشران در فروش کتاب‌های دست دوم	رعایت حقوق قانونی و اخلاقی مؤلفان و ناشران

۱-۲ بسترسازی فرهنگی و فیزیکی

فرهنگ‌سازی در زمینه استفاده از کتاب‌های دست دوم از مهمترین گام‌ها در جهت تغییر الگوهای مصرفی

۱. داده‌ها از تحلیل نرم‌افزار MAXQDA استخراج شده و جدول برای وضوح و خوانایی بازنویسی و خلاصه شده است.

جامعه و حرکت به سوی مصرف پایدار است. این فرهنگ‌سازی باید به گونه‌ای انجام شود که آگاهی عمومی نسبت به ارزش‌ها و مزایای کتاب‌های دست دوم نه تنها از جنبه اقتصادی، بلکه به عنوان رویکردی فرهنگی و زیست‌محیطی تقویت گردد. در واقع، رواج این فرهنگ می‌تواند به اصلاح نگرش جامعه در قبال مصرف منابع و ترویج رفتارهای پایدار در حوزه نشر و مطالعه منجر شود. در خصوص این اصلاح نگرش، حاجی زین‌العابدینی (۱۳۹۹) به تفکر سبز اشاره می‌کند؛ تفکری که در آن رفتارهای سبز و زیست‌محیطانه از اساس باید مبتنی بر جهان‌بینی باشند که سبز بودن از ارکان بنیادین آن به شمار آید. این شیوه تفکر به تدریج و از مسیر فرهنگ‌سازی هدفمند در لایه‌های عمیق نگرش افراد رسوخ کرده و در نهایت به کنشی روزمره و پایدار تبدیل می‌شود.

در کنار فرهنگ‌سازی، ایجاد بسترهای مناسب برای عرضه و مبادله کتاب‌های دست دوم نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. طراحی و توسعه بسترهای فیزیکی و دیجیتالی می‌تواند نقش مؤثری در تسهیل دسترسی، مبادله و خرید و فروش این کتاب‌ها ایفا کند. ایجاد مراکز مبادله و فروش کتاب‌های دست دوم، علاوه بر جلوگیری از خروج کتاب‌ها از چرخه مصرف، زمینه‌ای برای استفاده مجدد از منابع موجود فراهم می‌آورد. این مراکز می‌توانند به عنوان نقطه‌ای برای تجمیع و عرضه کتاب‌های دست دوم عمل کرده و با ایجاد تعامل میان علاقه‌مندان به مطالعه، به ترویج فرهنگ مطالعه و پایداری کمک کنند.

با این حال، توسعه این بسترها نیازمند توجه به چالش‌های فرهنگی و زیرساختی است. آموزش و اطلاع‌رسانی در مورد مزایای استفاده از کتاب‌های دست دوم و تأثیر آن بر صرفه‌جویی در هزینه‌ها و حفظ محیط زیست، از جمله اقداماتی است که می‌تواند به تغییر نگرش جامعه در این زمینه کمک کند. همچنین ایجاد زیرساخت‌های نوین مانند: پلتفرم‌ها و اپلیکیشن‌های تخصصی برای خرید و فروش کتاب‌های دست دوم، می‌تواند منجر به شکل‌گیری شبکه‌ای گسترده و کارآمد در سطح ملی شود.

مطابق با یافته‌های حجتی (۱۴۰۰) و زنگنه (۱۳۹۹) کتابخانه‌های عمومی نیز می‌توانند نقش مؤثری در بسترسازی فرهنگی و فیزیکی ایفا کنند. این کتابخانه‌ها با اختصاص بخشی از مجموعه خود به کتاب‌های دست دوم و فراهم کردن امکان مبادله آن‌ها میان کاربران، می‌توانند به گسترش دسترسی همگانی به منابع مطالعه کمک کنند. همچنین، طراحی سامانه‌های دیجیتال برای اشتراک و تبادل کتاب در بستر کتابخانه‌ها می‌تواند گامی مهم در راستای ارتقای فرهنگ مطالعه و استفاده مجدد از منابع باشد. با این حال، یافته‌های رضائی‌منش (۱۴۰۰) نشان می‌دهد که کتابخانه‌های دانشگاهی در ایجاد بسترهای فرهنگی و فیزیکی لازم برای توسعه رفتارهای پایدار با کاستی‌هایی روبه‌رو هستند؛ به گونه‌ای که بسیاری از کتابخانه‌ها تاکنون برنامه آموزشی مرتبط با محیط زیست یا توسعه پایدار برگزار نکرده‌اند و حتی منابع مرتبط با پایداری نیز به طور

محدود فراهم شده است. این وضعیت بر اهمیت تقویت زیرساخت‌های فرهنگی و فیزیکی در کتابخانه‌ها تأکید دارد. در چنین شرایطی، ترویج استفاده از کتاب‌های دست دوم می‌تواند به عنوان یک راهکار کارآمد، هم در کاهش مصرف منابع و مدیریت پسماند و هم در تقویت فرهنگ مطالعه پایدار و ارتقای سواد زیست‌محیطی نقش‌آفرینی کند.

از سوی دیگر، توسعه فضاهای فیزیکی مناسب برای فروش کتاب‌های دست دوم از ضرورت‌های این حوزه به شمار می‌آید. این فضاها باید به گونه‌ای طراحی شوند که پاسخگوی نیازهای متنوع مخاطبان باشند و امکان جستجو و انتخاب آسان کتاب‌ها را فراهم آورند. کتابفروشی‌های بزرگ نیز می‌توانند با اختصاص بخشی از فضای خود به کتاب‌های دست دوم، به رونق این بازار کمک کنند. در این زمینه، تجربه برخی کتابفروشی‌های معروف همچون «دی»، «دماوند» و «چشمه» می‌تواند الگوی مناسبی برای دیگر مراکز فروش باشد.

نکته حائز اهمیت دیگر، تمرکز نابرابر جغرافیایی در بازار کتاب‌های دست دوم است. در حالی که در شهرهای بزرگ، کتابفروشی‌های متعددی در این زمینه فعالیت می‌کنند، در شهرستان‌ها چنین امکانی به ندرت وجود دارد. بنابراین، توجه به توسعه زیرساخت‌های فرهنگی و فیزیکی در مناطق کمتر برخوردار، اقدامی ضروری برای گسترش عادلانه دسترسی به کتاب‌های دست دوم و تحقق اهداف فرهنگی و زیست‌محیطی این حوزه است.

۲-۲ فرهنگ‌سازی و تبلیغات

نقش تبلیغات: تبلیغات یکی از ابزارهای قدرتمند در ترویج هرگونه تغییر فرهنگی است. برای ترویج فرهنگ استفاده از کتاب‌های دست دوم، می‌توان کمپین‌های تبلیغاتی با محوریت مزایای اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی این کتاب‌ها راه‌اندازی کرد. پیام‌هایی که بر صرفه‌جویی در هزینه، حفظ منابع طبیعی و دسترسی به عناوین نایاب تأکید دارند، می‌توانند توجه عمومی را جلب کنند. علاوه بر این، تبلیغات می‌توانند با استفاده از شعارهای جذاب و الهام‌بخش، مردم را به خرید کتاب‌های دست دوم به عنوان یک انتخاب هوشمندانه و مسئولانه ترغیب کنند. همکاری با ناشران، کتابفروشی‌ها و حتی نویسندگان معروف نیز می‌تواند به افزایش مقبولیت این فرهنگ کمک کند.

نقش شبکه‌های اجتماعی: شبکه‌های اجتماعی امروزه به بستری ایده‌آل برای ترویج ایده‌ها و ارزش‌های فرهنگی تبدیل شده‌اند. استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند یک راهکار مؤثر و کم‌هزینه برای ترویج فرهنگ استفاده از کتاب‌های دست دوم باشد. این فضا امکان تعامل مستقیم و مشارکت عمومی را فراهم می‌کند که خود به گسترش سریع‌تر فرهنگ کمک می‌کند.

ایجاد کمپین‌های دیجیتال: ایجاد کمپین‌های دیجیتال با هشتگ‌های مرتبط مانند #کتاب_دست_دوم یا

#تشریح پایدار می‌تواند بحث‌های زیادی را حول محور کتاب‌های دست دوم ایجاد کند. این کمپین‌ها می‌توانند شامل داستان‌های موفق از افرادی باشند که کتاب‌های نایاب یا کمیاب را از بازارهای دست دوم پیدا کرده‌اند یا تجربیات خود را درباره استفاده از این کتاب‌ها به اشتراک گذاشته‌اند.

محتوای آموزشی و ترویجی: تولید محتوای آموزشی و ترویجی، از جمله ویدئوهای کوتاه و پست‌های تصویری درباره فواید استفاده از کتاب‌های دست دوم و چگونگی یافتن و خرید آن‌ها، می‌تواند مخاطبان زیادی را به این فرهنگ جذب کند. همچنین، دعوت به چالش‌های مربوط به خرید کتاب‌های دست دوم یا به اشتراک‌گذاری تجربیات شخصی در مورد آن‌ها، می‌تواند موجب ایجاد یک موج مثبت و تبلیغات غیرمستقیم شود.

ترویج بازارهای آنلاین کتاب‌های دست‌دوم: شبکه‌های اجتماعی می‌توانند بستری برای معرفی و ترویج بازارهای آنلاین خرید و فروش کتاب‌های دست دوم باشند. این فضاها می‌توانند به خریداران و فروشندگان کمک کنند تا به راحتی کتاب‌های خود را مبادله کرده و این فرهنگ را گسترش دهند.

نقش کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی: مطابق با یافته‌های پژوهش‌های فدوروسکی و مالگرزاتا (۲۰۲۰، ۲۰۲۳) کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی نیز می‌توانند به عنوان بازیگران اصلی در ترویج فرهنگ استفاده از کتاب‌های دست دوم عمل کنند. از طریق برنامه‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی، این مراکز می‌توانند جامعه را به سمت استفاده پایدارتر از منابع هدایت کنند و به مردم بیاموزند که استفاده مجدد از کتاب‌ها چگونه به حفظ منابع طبیعی و حمایت از اهداف زیست‌محیطی کمک می‌کند.

۲-۳ اعتماد متقابل

ایجاد اعتماد بین فروشندگان و خریداران از طریق شفافیت و نظارت مناسب ایجاد اعتماد متقابل بین فروشندگان و خریداران یکی از مهمترین عوامل موفقیت در هر کسب‌وکار است. این اعتماد زمانی به دست می‌آید که هر دو طرف بتوانند با اطمینان کامل از یکدیگر خرید و فروش کنند. شفافیت در ارائه اطلاعات و نظارت مناسب بر فرآیند خرید و فروش نقش بسزایی در ایجاد این اعتماد دارد.

اگر فروشنده بتواند به خریدار اطمینان دهد که کتاب‌های درخواستی او را با قیمتی مناسب پیدا می‌کند و همچنین کتاب‌های او را با قیمتی منصفانه خریداری می‌کند، این رابطه برای هر دو طرف سودآور خواهد بود. چنین اعتمادی باعث می‌شود که خریدار به راحتی به فروشنده مراجعه کند و فروشنده نیز از پایداری مشتریان خود مطمئن باشد.

علاوه بر این، گاهی اوقات فروشندگان کتاب‌های دست دوم با افراد فرهنگی نظیر اساتید دانشگاه روابط دوستانه برقرار می‌کنند. این روابط می‌تواند به نفع هر دو طرف باشد؛ زیرا فروشنده می‌تواند در آینده مجموعه

کتاب‌های این افراد را با قیمت مناسب خریداری کرده و از این راه سود کسب کند. اساتید دانشگاه نیز می‌توانند مطمئن باشند که کتاب‌های ارزشمندشان به دست افرادی خواهد رسید که به آن‌ها نیاز دارند و از آن‌ها استفاده خواهند کرد.

این نوع ارتباطات دوستانه و حرفه‌ای، علاوه بر ایجاد اعتماد، به توسعه شبکه‌های اجتماعی و حرفه‌ای کمک می‌کند و می‌تواند به رشد و پیشرفت هر دو طرف منجر شود.

۲-۴ حق مؤلف

حق مؤلف به حقوق قانونی نویسندگان و ناشران در مقابل تکثیر غیرقانونی آثارشان اشاره دارد. این حق برای حفاظت از خلاقیت‌ها و تلاش‌های نویسندگان و ناشران در نظر گرفته شده و جلوگیری از تکثیر غیرقانونی منابع را هدف دارد؛ اما در زمینه فروش کتاب‌های دست‌دوم، تکثیر و بازتولید صورت نمی‌گیرد. بنابراین، ارتباط مستقیمی با حق مؤلف ندارد. هنگامی که یک کتاب به صورت دست دوم فروخته می‌شود، نویسنده و ناشر یک بار سود خود را از فروش اولیه کتاب دریافت کرده‌اند و در فروش‌های بعدی سهمی ندارند. این موضوع به این دلیل است که کتاب فروخته شده از مالکیت نویسنده و ناشر خارج شده و به مالکیت شخص جدیدی درآمده است. شخص جدید می‌تواند بر اساس شرایط بازار و وضعیت کتاب، قیمت آن را تعیین کند بدون این که به حقوق نویسنده و ناشر آسیب برساند.

این مفهوم شبیه به فروش هر کالای دست دوم دیگری است؛ وقتی که یک کالا از مالکیت اولیه خارج می‌شود، مالک جدید می‌تواند آن را به هر قیمتی که مایل است بفروشد. از این رو، فروش کتاب‌های دست دوم به هیچ وجه به حقوق مادی نویسندگان و ناشران خدشه‌ای وارد نمی‌کند.

این موضوع می‌تواند برای خریداران و فروشندگان کتاب‌های دست دوم فرصتی مناسب باشد تا کتاب‌ها را با قیمتی مناسب‌تر تهیه یا به فروش برسانند و در عین حال احترام به حقوق اولیه مؤلفان و ناشران را حفظ کنند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی کتاب‌های دست دوم از دو جنبه زیست‌محیطی و فرهنگی نشان می‌دهد که این کتاب‌ها می‌توانند نقش مهمی در حفظ منابع طبیعی و کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی ایفا کنند. بر اساس نتایج این پژوهش و مقایسه با مطالعات پیشین، می‌توان تأثیرات مثبت کتاب‌های دست دوم بر محیط زیست را از دو منظر بازاستفاده و بازیافت کاغذ تحلیل کرد. مطالعات گذشته، مانند پژوهش قهرمانی و دیگران (۱۳۹۳)، به تأثیرات مثبت و منفی بازیافت کاغذ اشاره دارند. از جمله: کاهش نیاز به قطع درختان و تولید کمتر ضایعات که این

مسئله در یافته‌های پژوهش حاضر نیز تأیید شده است. با این حال، برخی مطالعات پیشین نیز به معایب بازیافت مانند: مصرف بیشتر سوخت‌های فسیلی و انرژی اشاره دارند که این جنبه‌ها در مقاله حاضر نیاز به بررسی بیشتری دارد.

علاوه بر تأثیرات زیست‌محیطی، کتاب‌های دست دوم نقش فرهنگی مهمی در جامعه ایفا می‌کنند. استفاده مجدد از این کتاب‌ها نه تنها باعث کاهش هزینه‌های آموزشی و فرهنگی می‌شود، بلکه از طریق ترویج سواد اطلاعاتی سبز، به جامعه کمک می‌کند تا درک بهتری از حفاظت از محیط زیست داشته باشد. این موضوع در مطالعات نریمانی (۱۳۹۶) که به نقش سواد اطلاعاتی سبز در افزایش آگاهی زیست‌محیطی اشاره دارد، نیز تأیید شده است. در واقع، کتاب‌های دست دوم به عنوان یک ابزار آموزشی، به ترویج فرهنگ مصرف پایدار و ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی کمک می‌کنند.

مطالعات مرتبط با کتابخانه‌های سبز نیز نشان می‌دهند که این نهادها می‌توانند نقش مهمی در ترویج استفاده از کتاب‌های دست دوم داشته باشند. خلیلی باهر و ملکی ضیابری (۱۳۹۷) و زنگنه (۱۳۹۹) به اهمیت معماری پایدار و مدیریت منابع در کتابخانه‌ها اشاره کرده‌اند، که این موضوع با یافته‌های مقاله حاضر در ترویج فرهنگ استفاده مجدد از کتاب‌ها همخوانی دارد. از آنجا که کتابخانه‌ها می‌توانند به عنوان مراکز اصلی تبادل کتاب‌های دست دوم عمل کنند، توجه به توسعه زیرساخت‌های لازم برای این امر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در مجموع، کتاب‌های دست دوم نه تنها به کاهش مصرف منابع طبیعی و تولید زباله‌های کاغذی کمک می‌کنند، بلکه از نظر فرهنگی نیز نقش مهمی در انتقال دانش و گسترش فرهنگ مطالعه دارند. مقایسه با مطالعات پیشین نشان می‌دهد که استفاده از کتاب‌های دست دوم باید به عنوان بخشی از یک رویکرد جامع به توسعه پایدار دیده شود. هرچند که چالش‌هایی مانند مصرف انرژی در فرآیند بازیافت وجود دارد، اما مزایای استفاده از کتاب‌های دست دوم در مقایسه با تولید و چاپ کتاب‌های جدید بسیار بیشتر است.

بنابراین، برای بهره‌گیری کامل از پتانسیل‌های کتاب‌های دست دوم، نیاز است که نه تنها زیرساخت‌های فیزیکی و دیجیتالی تبادل این کتاب‌ها گسترش یابد، بلکه آگاهی عمومی درباره مزایای فرهنگی و زیست‌محیطی آن‌ها نیز افزایش یابد. همکاری نهادهای آموزشی و فرهنگی در این زمینه می‌تواند به شکل‌گیری جامعه‌ای پایدارتر و متعهد به حفظ منابع طبیعی کمک کند. در نهایت، کتاب‌های دست دوم به عنوان ابزاری مؤثر در کاهش مصرف‌گرایی، تقویت فرهنگ پایدار و حفظ منابع برای نسل‌های آینده نقش کلیدی دارند.

بر اساس نتایج به دست آمده از این پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که ترویج و گسترش فرهنگ استفاده از کتاب‌های دست‌دوم، نه تنها در کاهش هزینه‌های اقتصادی و حفظ منابع زیست‌محیطی مؤثر است، بلکه در تقویت پیوندهای فرهنگی و ارتقای آگاهی اجتماعی نسبت به مصرف پایدار نیز نقشی بنیادین دارد. از این رو، ضروری است سیاستگذاران فرهنگی، نهادهای آموزشی و کتابخانه‌ها با نگاهی کاربردی و آینده‌نگر، زمینه‌های اجرایی تحقق این اهداف را فراهم آورند. در همین راستا، بر پایه یافته‌های این پژوهش، مجموعه‌ای از پیشنهادها عملی و قابل اجرا ارائه می‌شود که می‌تواند در جهت توسعه پایدار صنعت نشر، حمایت از مصرف فرهنگی مسئولانه، و گسترش عدالت اطلاعاتی مؤثر واقع شود:

۱. ایجاد پلتفرم‌های آنلاین تبادل و فروش کتاب‌های دست‌دوم: توسعه اپلیکیشن‌ها و وب‌گاه‌های تخصصی برای تبادل و فروش کتاب‌های دست دوم که به کاربران امکان می‌دهد به راحتی کتاب‌های خود را با دیگران به اشتراک بگذارند و از این طریق به چرخه مصرف پایدار کمک کنند.
۲. راه‌اندازی کمپین‌های تبلیغاتی آگاهی‌بخش: برگزاری کمپین‌های تبلیغاتی در رسانه‌های اجتماعی و تلویزیون که مزایای اقتصادی، فرهنگی، و زیست‌محیطی کتاب‌های دست دوم را برجسته کرده و مصرف‌کنندگان را تشویق به خرید و استفاده از این کتاب‌ها کند.
۳. تشویق به اهدای کتاب‌های دست دوم: ایجاد برنامه‌های تشویقی در مدارس، دانشگاه‌ها و کتابخانه‌ها برای اهدای کتاب‌های دست دوم و برگزاری رویدادهایی که افراد را ترغیب به اشتراک‌گذاری و اهدای کتاب‌های استفاده‌شده می‌کند.
۴. ایجاد بخش ویژه کتاب‌های دست دوم در کتابخانه‌ها و کتاب‌فروشی‌ها: کتابخانه‌های عمومی و کتاب‌فروشی‌ها می‌توانند بخشی از فضای خود را به کتاب‌های دست دوم اختصاص دهند و از این طریق به ترویج فرهنگ استفاده مجدد از کتاب‌ها کمک کنند.
۵. توسعه سیستم‌های تبادل کتاب در محیط‌های دانشگاهی و مدارس: ایجاد سیستم‌های مبادله کتاب در دانشگاه‌ها و مدارس که به دانشجویان و دانش‌آموزان اجازه می‌دهد کتاب‌های درسی خود را پس از استفاده با دیگران تبادل کنند، می‌تواند به کاهش هزینه‌های آموزشی کمک کند.
۶. استفاده از کتابخانه‌های سیار برای مناطق کم‌دسترسی: ایجاد کتابخانه‌های سیار که کتاب‌های دست دوم را به مناطق کم‌دسترسی حمل کنند، می‌تواند به گسترش دسترسی به منابع فرهنگی و آموزشی کمک کند و فرهنگ کتاب‌خوانی را در این مناطق تقویت کند.
۷. تدوین برنامه‌های آموزشی برای ترویج فرهنگ استفاده از کتاب‌های دست دوم: ایجاد بسته‌های آموزشی برای مدارس و دانشگاه‌ها که مزایای اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی استفاده از کتاب‌های دست

دوم را توضیح دهند و آگاهی عمومی را در این زمینه افزایش دهند.

سیاسگزاری

از داوران محترم که با ارائه بازخوردهای سازنده، مسیر ارتقای کیفیت پژوهش را تسهیل کردند، قدردانی می‌شود.

منابع

- ثمریها، احمد (۱۴۰۱). بازیافت کاغذ و مقوا از منظر اقتصادی و زیست‌محیطی در سال ۱۴۰۰. *دومین کنفرانس ملی مدیریت سبز پسماند*، اردبیل. <https://civilica.com/doc/1547967>
- حاجی‌زین‌العابدینی، محسن (۱۳۹۹). کتابخانه ملی ایران دوستدار محیط زیست. به روز شده در (۱۳۹۹/۰۶/۱۱) از لینک: http://www.nlai.ir/enterprise-news/-/asset_publisher
- حجتی، زینب (۱۴۰۰). پژوهشی در زمینه توسعه پایدار در کتابخانه‌های سبز. *دومین همایش ملی و اولین همایش بین‌المللی پایداری کسب و کار*، اهواز. <https://civilica.com/doc/>
- خلیلی باهر، روزبه؛ ملکی ضیاپری، سیده زهرا (۱۳۹۷). کتابخانه‌های سبز، گامی در جهت تحقق توسعه پایدار. *پنجمین کنفرانس بین‌المللی نقد و واکاوی مدیریت در هزاره سوم*، بندرعباس. <https://civilica.com/doc/907435>
- رضائی‌منش، فاطمه (۱۴۰۰). *ارزیابی به کارگیری مؤلفه‌های کتابخانه سبز در کتابخانه دانشگاه‌های سطح یک وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- زنگنه، ثریا (۱۳۹۹). روند حرکت به سمت کتابخانه‌های سبز و توسعه‌ی پایدار: مطالعه موردی کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه. *فصلنامه بازیابی دانش و نظام‌های معنایی*، ۷(۲۳)، ۹۱-۱۱۶. <https://doi.org/10.22054/jks.2020.50050.1270>
- قهرمانی، صالح؛ یونسی، فاطمه؛ شیرازی، مژگان؛ نوروزی، فاطمه (۱۳۹۳). بررسی اثرات مثبت و منفی بازیافت کاغذ بر روی محیط زیست، *اولین کنفرانس ملی جغرافیا، گردشگری، منابع طبیعی و توسعه پایدار*، تهران. <https://civilica.com/doc/356766>
- مشکور، مژده (۱۳۹۹). بازیافت کاغذ راهکاری برای تأمین ماده اولیه صنعت کاغذسازی و حفظ محیط زیست. *پنجمین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست*، تهران. <https://civilica.com/doc/1130809>
- نریمانی، ایمان (۱۳۹۶). سواد اطلاعاتی سبز: پیوندی میان آموزه‌های زیست‌محیطی و اطلاعاتی. *مجله الکترونیکی شناسه*، ۱۲(۱۲). بازیابی شده در ۲۵ اسفند ۱۴۰۳، از <https://shenasehmag.ir>
- یگانگی، سیدکامران؛ شاهمادی، علی؛ قدیمی، ابوالفضل (۱۳۹۴). بررسی آلاینده‌های فلزات سنگین بر روی محیط زیست مطالعه موردی صنعت سرب و روی. *پنجمین کنفرانس مدیریت انرژی و محیط زیست*، تهران. <https://civilica.com/doc/413425>

References

- Fedorowicz-Kruszewska, M. (2020). Environmental education in libraries—theoretical foundations and practical implementation. *Library Management*, 41(4/5), 279-293.
- Fedorowicz-Kruszewska, M. (2023). Green libraries: barriers to concept development. *Library Management*, 44(1/2), 111-119.
- Gavrilescu, D. (2008). Energy from biomass in pulp and paper mills. *Environmental Engineering and Management Journal*, 7, 537-546.
- Ghahramani, S., Younesi, F., Shirazi, M., & Norouzi, F. (2014). Examining the positive and negative environmental impacts of paper recycling. *First National Conference on Geography, Tourism, Natural Resources, and Sustainable Development, Tehran*. Retrieved from Civilica: <https://civilica.com/doc/356766/> (in Persian)
- Haji Zeionolabedini, M. (2020). *The National Library of Iran as an eco-friendly library*. Updated on August 31, 2020. Retrieved from: <http://www.nlai.ir/enterprise-news/> (in Persian)
- Hojati, Z. (2021). A study on sustainable development in green libraries. *Second National and First International Conference on Business Sustainability*, Ahvaz. Retrieved from Civilica. (in Persian)
- Khalili Baher, R., & Maleki Ziabari, S. Z. (2018). Green libraries as a step toward achieving sustainable development. *Fifth International Conference on Critical Analysis and Management Review in the Third Millennium, Bandar Abbas*. Retrieved from Civilica: <https://civilica.com/doc/907435/> (in Persian)
- Khan, N., & Kumari, D. (2016). The —Less Paper! Library and Its Effects on Environment, Economy and Efficiency. *Journal of Advancements in Library Sciences*, 3(1), 13–17.
- Kruse, T. (2011). Greener library printing and copying. *The Bottom Line*, 24(3), 192-196.
- Kurbanoğlu, S., & Boustany, J. (2014). From green libraries to green information literacy. In Information Literacy. *Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century: Second European Conference, ECIL 2014, Dubrovnik, Croatia, October 20-23, 2014. Proceedings 2* (pp. 47-58). Springer International Publishing.
- Mashkoor, M. (2020). Paper recycling as a strategy for providing raw materials to the paper industry and protecting the environment. *Fifth International Conference on New Horizons in Agricultural Sciences, Natural Resources and Environment*, Tehran. Retrieved from Civilica: <https://civilica.com/doc/1130809/> (in Persian)
- Miller, J. (2008). *Printing Inks and the Environment*.
- Narimani, I. (2017). Green information literacy: A link between environmental and informational teachings. *Shenaseh Electronic Journal*, (12). Retrieved March 15, 2022, from <https://shenasehmag.ir> (in Persian)
- Oliveira, G., Vlaxio, F., & Cavalcante, K. V. (2025). Sebos, Leitura e Produção de Sentidos. *Brazilian Journal of Information Science: Research Trends*, 19, e025025. <https://doi.org/10.36311/1981-1640.2025.v19.e025025>
- Payson, A., Fitton, T., & Ayres, J. (2022). Introduction: Second-hand Cultures in Unsettled Times. *JOMEC Journal*, 0(17), 1. <https://doi.org/10.18573/jomec.234>

- Reitz, J. M. (2014). Used book. In *Online Dictionary for Library and Information Science*. Retrieved from https://odlis.abc-clio.com/odlis_u.html#usedbook
- Rezaeimanesh, F. (2021). *Evaluation of the application of green library components in level-one universities affiliated with the Ministry of Science and the Ministry of Health*. Master's Thesis. (in Persian)
- Samariha, A. (2022). Recycling paper and cardboard from an economic and environmental perspective in 2021. *Second National Conference on Green Waste Management, Ardabil*. Retrieved from Civilica: <https://civilica.com/doc/1547967/> (in Persian)
- Sotoodehnia, P. & Agamuthu, P. (2011). Life cycle impact assessment (LCIA) of paper making process in Iran. *African Journal of Biotechnology*, 10(24), 4860-4870.
- Thomas, V. M. (2011). The environmental potential of reuse: An application to used books. *Sustainability Science*, 6, 109-116.
- Yeganeghi, S. K., Shahmoradi, A., & Ghadimi, A. (2015). Assessment of heavy metal pollution in the environment: A case study of the lead and zinc industry. *Fifth Conference on Energy and Environmental Management, Tehran*. Retrieved from Civilica: <https://civilica.com/doc/413425/> (in Persian)
- Zangeneh, S. (2020). The movement toward green libraries and sustainable development: A case study of public libraries in Kermanshah Province. *Journal of Knowledge Retrieval and Semantic Systems*, 7(23), 91-116. <https://doi.org/10.22054/jks.2020.50050.1270> (in Persian)